

PERT OHLSSON
ALBERT BONNIER
JA HÄNEN AIKANSÄ

PERT OHLSSON

ALBERT BONNIER JA HÄNEN AIKANSÄ

»Mutta näettehän, hyvät herrat, se ei vaikuta minuun yhtään mitenkään, lohduttaudun sillä että olen mikä olen ja pysyn samana, vaikka ylistäisitte minua pilviin tai heittäisitte päälleni vaikka kuinka paljon lokia.«

ALBERT BONNIER, 1841

»Valitsin Teidät, koska olitte pelottomin.«

AUGUST STRINDBERG
ALBERT BONNIERISTA, 1884

WSOY
2021

ESIPUHE JA KIITOKSET	7
JOHDANTO. TUKHOLMA 1838	11
LUKU 1. SAAPUMINEN	27
LUKU 2. ETEENPÄIN PYRKIVÄ NUORI MIES	51
LUKU 3. SVEA-ÄITI	75
LUKU 4. UUSI TILANNE	97
LUKU 5. MUUTOKSEN TUULET	113
LUKU 6. KIRJAILIJOITA JA MUITA YSTÄVIÄ	141
LUKU 7. TULI ON IRTI!	179
LUKU 8. SIVEELLISYYDEN VIHOLLINEN	221
LUKU 9. YHDEKSÄNKYMMENTÄLUKU	243
LUKU 10. JUUTALAINEN PERINTÖ	283
LUKU 11. LOPPU	291
EPILOGI	301
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	307
KUALÄHTEET	312
HENKILÖLUETTELO	314

ESIPUHE JA KIITOKSET

Kun kustantajani Albert Bonnier soitti vuoden 2016 lopulla ja kysyi, voisinko harkita kirjan kirjoittamista hänen esi-isästään ja kaimastaan, minulle tuli paniikinsekainen ja epäuskoinen olo. Mitä minäkin tiesin vanhasta Albert Bonnierista, suuren kustantamon perustajasta? Oikeastaan vain sen, että hän oli syntynyt Kööpenhaminassa juutalaiseen perheeseen, että hän oli saapunut Ruotsiin nuorena ja ryhtynyt jo varhain kustantamaan kirjoja, että hänestä tuli useiden Ruotsin suurimpien kirjailijoiden kustantaja ja että hän joutui usein antisemitististen vihakampanjoiden kohteeksi.

Silti minulle oli itsestään selvää, että ryhtyisin kirjoittamaan ensimmäistä Albert Bonnierista tehtyä elämäkertaa.

Päätökseen vaikutti ratkaisevasti kolme tekijää.

Ensinnäkin olen kiinnostunut käännteentekevästä 1800-luvusta, joka alkoi toden teolla kiehtoa minua kirjoittaessani valtiovarainministeri Johan August Gripenstedtin elämäkertaa *100 år av tillväxt*.

Toiseksi minua kiinnosti maahanmuuton merkitys, joka nousee esiin kirjassani *Konservkungen*. Se kertoo Herbert Felixistä, juutalaissyntyisestä pakolaisesta, joka osallistui vapaaehtoisena toiseen maailmansotaan yrittäessään pelastaa kuolemaantuomitun perheensä ja perusti sittemmin yhden Ruotsin suurimmista elintarvikeyrityksistä.

Ja ennen kaikkea kolmas tekijä:

Jo alustavia pohjatutkimuksia tehdessäni minulle valkeni, että käsissäni oli jännittävä ja kiehtova tarina, joka oli ehdottomasti kertomisen arvoinen, sillä Albert Bonnier oli aikoinaan luomassa Ruotsin modernia julkista elämää ja nousi myös yhdeksi sen näkyvimmistä hahmoista.

* * *

Tämän kirjan kokoamiseen kului siis runsaat kolme vuotta, mutta ilman runsaslukuisia apuvoimia siihen olisi luultavasti mennyt kolmekymmentä.

Tärkeimmistä lähteistäni mainittakoon Bonnierin laaja kustantamo- ja sukuarkisto, jota säilytetään nykyään Centrum för näringslivshistorian (CFN) arkistossa Brommassa. Sain Eva ja Albert Bonnierilta luvan käyttää aineistoa vapaasti, mistä suuret kiitokset heille ja CFN:n henkilökunnalle. Toinen tärkeä lähde olivat Albert Bonnierin aikaiset ruotsalaiset sanomalehdet, jotka Ruotsin kansalliskirjasto on nyttemmin saattanut digitaaliseen muotoon.

Työssäni minulle on ollut merkittävästi apua monista kirjallisuustieteellisistä tutkielmista ja väitöskirjoista. Haluan mainita erityisesti Gunnel Furulandin hyvin kirjoitetun tutkimuksen *Romanen som vardagsvara* ja Gundel Söderholmin perusteellisen tutkimuksen *Svea*, jossa tarkastellaan Albert Bonnierin kirjallista kalenteria.

Sven Rinmanin 1950-luvulla kirjoittama historiikki on ollut korvaamaton lähde käsitellessäni Ruotsin kirja-alan yleistä kehitystä ja etenkin Svenska bokläggareföreningia repineitä ristiiriitoja. Myöhemmistä lähteistä mainittakoon muun muassa Johan Svedjedal.

Albert Bonnierin henkilökuvaa valottaneista elämäkerrallisista teoksista erityisen tärkeään asemaan merkittävän kirjailijan Per I. Gedinin kirjat, varsinkin hänen elämäkertateoksensa *Litteraturens örtagårdsmästare*, joka kertoo Albertin pojasta Karl Otto Bonnierista.

Juuri Karl Otto Bonnierilla on erityinen paikkansa tässä kirjassa. Hän kuoli vuonna 1941, mutta kumarran syvästi kiitollisena hänen Bonnierin perheestä kertovalle neliosaiselle teokselleen *En bokhandlarefamilj*. Nämä kirjat ovat auttaneet suunnistamaan muuten kovin vaikeasti hahmotettavan aineiston parissa. Hänen huolellisesti laatimansa tulkinnat siitä, mitä Bonnierin veljekset kirjoittivat ja tarkoittivat toisinaan hyvin vaikeaselkoisissa kirjeissään toisilleen tai eri kirjailijoille, ovat kirjallisuushistoriallinen urotyö, josta on ollut minulle hyvin suuresti hyötyä.

Kirjeitä ja muita asiakirjoja lainatessani olen pyrkinyt mahdollisimman suurelta osin käyttämään 1800-luvun alkuperäistä kirjoitusasua lukuun ottamatta niitä kohtia, joissa olen turvautunut

myöhempiin lähteisiin, esimerkiksi 1930-luvulla ilmestyneessä laitoksessa julkaistuihin Gustaf Frödingin kirjeisiin.

Käyttämäni lainaukset August Strindbergin kirjeenvaihdosta muun muassa Albert ja Karl Otto Bonnierin kanssa perustuvat Strindbergin kirjekokoelmiin, jotka on toimittanut ja joihin kommentit on laatinut Torsten Eklund.

* * *

Työn edetessä olen saanut apua, neuvoja ja uusia näkökulmia monilta ihmisiltä. Malmön kaupunginkirjaston kirjastonhoitaja Sofia Murray auttoi jälleen kerran minua löytämään aiheeseen liittyvää kirjallisuutta, jota olen hankkinut etenkin verrattoman palveluhaluiselta antikvariaatti h:strömiltä Uumajasta. Lundin yliopiston historian emeritusprofessori Kim Salomon seurasi kirjoitusprosessin edistymistä, samoin Bonnier-konsernin monivuotinen johtaja Bengt Braun. Carl Henrik Carlsson Upsalan Hugo Valentin -keskuksesta auttoi löytämään monia merkittäviä tietoja. Albert Bonniers Förlagin kirjallinen johtaja ja kirjallisuustieteen tohtori Daniel Sandström on opastanut minua kirjojen maailmassa. Christian Manfred on ollut erinomainen kustannustoimittaja ja Nina Ulmaja suurenmoinen graafinen suunnittelija.

Lähipiirini – Mia, Lukas, ystävät ja kollegat – on jälleen kerran sietänyt ihailtavan kärsivällisesti hullun kiilto silmässä ahertavaa itsekeskeistä kirjailijaa. Kiitos.

* * *

Ja viimeisenä muttei vähäisimpänä:

Lämmin kiitos toverilleni Bo Bergmanille, kielentutkijalle ja kansansivistäjälle *par excellence*, joka jälleen kerran varasi aikaa lukeakseen käsikirjoituksen luku luvulta, hänen tarkkanäköiselle kollegalleen Ingrid H. Fredrikssonille ja – mitä suurimmalla kunnioituksella – aina yhtä innokkaalle ja rohkaisevalle kustantajaleni Albert Bonnierille, joka niin monin tavoin muistuttaa kai-
maansa ja tämän elämäkerran keskushenkilöä.

Malmö ja Vomb maaliskuussa 2020

Per T. Ohlsson

ALBERT BONNIER (YLINNÄ), ADOLF BONNIER (VASEMMALLA), DAVID FELIX BONNIER (OIKEALLA)

JOHDANTO

TUKHOLMA 1838

Elokuun 1838 lopulla, syyskesän lempeän iltaruskon laskeutuessa Tukholman ylle, kaupungin rauhaa häiritsi räyhäävä ja metelöivä väkijoukko, joka marssi illasta toiseen Gamla stanin halki viinan villitsemänä. Elettiinhan kotipolton kulta-aikaa, jolloin viina virtasi vapaasti kaikkialla Ruotsissa. Rettelöitsijät viskelivät kiviä, tappelivat ja huusivat solvauksia.

Levottomuudet olivat jatkoa aiemmin kesällä sattuneille niin sanotuille Crusenstolpen mellakoille.

Sosiaaliset epäkohdat ja kuningas Kaarle XIV Juhanan autoritaarinen hallinto olivat herättäneet laajaa tyytymättömyyttä, ja jännite oli kiristynyt jo pitemmän aikaa. Tilanne räjähti, kun suosittu rabulistikirjoittaja Magnus Jacob Crusenstolpe, yksi Kaarle Juhanan ankarimmista arvostelijoista, tuomittiin kolmeksi vuodeksi vankeuteen linnoitukseen hänen syytettyään kuningasta ja hallitusta sapatin rikkomisesta sillä perusteella, että yksi nimityspäätös oli päivätty sunnuntaina. Tyytymättömyys purkautui väkivaltaisuuksina, jotka huipentuivat 19. heinäkuuta. Armeija puuttui tilanteeseen, ja kaksi mielenosoittajaa sai surmansa.

Sen jälkeen pääkaupungin ylle laskeutui hermostunut rauhan tila, mutta elo- ja syyskuun vaihteessa tilanne kärjistyi uudelleen. Tällä kertaa viha ei kohdistunut yksinomaan vallanpitäjiin. Sen sijaan pääasiallisena maalitauluna oli pieni uskonnollinen vähemmistö, johon kuului muutama sata henkeä noin 80 000 asukkaan Tukholmassa. Nämä ihmiset olivat mooseksensuskoisia, toisin sanoen juutalaisia. Koko valtakunnassa arvioitiin olevan noin 900 juutalaista, ja muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta he olivat keskittyneet vain neljään kaupunkiin, joissa heidän sallittiin asua ja toimia. Tähän ryhmään kuului kolme veljestä, jotka

olivat alun perin lähtöisin Kööpenhaminasta: Adolf, Albert ja David Felix Bonnier.

Varsinkin Albertista, keskimmäisestä veljeksestä, puhuttaisiin vielä paljon.

Hän oli tuskin ehtinyt täyttää viittätoista, kun hän saapui Tukholmaan vuonna 1835 työskentelemään apulaisena Adolfin kirja-puodissa Storkyrkobrinken 12:ssa Gamla stanissa. Varsinaisesti Albert oli kuitenkin kiinnostunut kustantamisesta, ja jo vuonna 1837 hän julkaisi omilla säästöillään ensimmäisen kirjoituksensa tai nimikkeen, ranskasta käännetyn satiirisen pamfletin: *Bevis att Napoleon aldrig har existerat. Stort erratum* (Todistus siitä ettei Napoleonilla ollut olemassakaan. Suuri erehdys). Teoksesta tuli pienimuotoinen menestys, ja ohuesta niteestä otettiin toinenkin painos. Kaikki näytti lupaavalta. Mutta vain vuotta myöhemmin Albert joutui todistamaan läheltä, kuinka antisemitistiset tunteet purkautuivat harvinaisen raivokkaasti. Juutalaisvastaisuus varjosti hänen elämänsä ja toimintaansa myöhemminkin, joskin hillitymmässä muodossa.

Sen lähemmäksi pogromia Ruotsi ei ole koskaan ajautunut.

* * *

Tiistai-iltana 28. elokuuta ja sitä seuranneena yönä hurjistuneet väkijoukot hyökkäsivät juutalaisten asuntoihin Stora Nygatanilla, Västerlånggatanilla ja Järntorgetilla. Särkyvän lasin ääni kaikui ympäri Gamla stanin katuja ja kujia.

Raivo yltyi yltymistään, ja 30. elokuuta pääkaupungin siviilihallinnon ylin johtaja, ylikäskynhaltija Axel Johan Adam Möllerhjelms pelkäsi tilanteen riistäytyvän käsistä. Hän varoitti »jonkun yrittävän kohdistaa kaupungin juutalaisiin hyvin rajuja, harkiten toteutettuja vainoja».

Kauhistuneet juutalaisperheet pyysivät viranomaisilta suoje-lua, ja sitä myös tarjottiin.

Tosin suojelun laita saattoi olla vähän niin ja näin, käy ilmi *Aftonbladetista*, jonka Lars Johan Hierta oli perustanut vuonna 1830.

Lehti kertoi 31. elokuuta eräästä herra Rossbachista, jolle oli käynyt huonosti hänen kohdattuaan kaduille järjestyksen palauttamiseksi komennettuja rakuunoita. Kotimatalla Rossbach oli pyytänyt lupaa ohittaa partion ja hänet oli päästetty ohi. Tus-

kin hän oli seurueineen ehtinyt lähteä liikkeelle, kun yksi raukuunoista rynnisti hänen peräänsä:

Silloin hän juoksi kujalle, mutta ratsumies seurasi häntä ja alkoi hutkia häntä sapelillaan; ja jatkoi sitä pitkään piittaamatta lainkaan siitä, kuinka Rossbach huusi kovaan ääneen koko naapuruston kuullen: »Mitä Herran nimessä te haluatte? Enhän minä sanonut enkä tehnyt mitään, j.n.e.«. Viimein isku lennätti Rossbachilta hatun päästä, ja kun hän kumartui nostamaan sitä, hän sai toisen iskun käsivarteensa ja sen jälkeen useampia.

Seuraavana päivänä *Aftonbladet* julkaisi hieman anteeksipyytelevään sävyyn selvityksen eräästä asiasta, jonka lehti oli jättänyt mainitsematta.

Hra Rossbach on Juutalaisen seurakunnan jäsen; mitä ei kannattane jättää mainitsematta, erityisesti sen tähden (— —) että hän, joka on vieläpä vanhahko perheellinen mies, ei ollut voinut millään tavoin käyttäytyä huonosti vartijaa kohtaan vaan joutui täysin syyttömänä ja ilman minkäänlaista aihetta seuratuksi ja pahoinpidellyksi.

Mellakat oli laukaissut niin sanottu emansipaatioedikti, kuninkaan 30. kesäkuuta antama asetus »mooseksenuskoisten velvollisuuksista ja oikeuksista tässä valtakunnassa«. Se käytännössä kumosi toukokuussa 1782 annetun asetuksen, josta käytettiin nimitystä *judereglementet* (juutalaissäännöstö). Uusi asetus lisäsi juutalaisvähemmistön oikeuksia ennen kaikkea siten, että siinä juutalaisten sallittiin valita asuinpaikkansa aiempaa vapaammin.

Kun Kustaa III oli 1770-luvulla sallinut Brandenburgista tulleen juutalaisen kauppiaan, sinetintekijän ja kivisevän Aron Isakin asettua Tukholmaan vaatimatta tältä kääntymystä, Isak onnistui suostuttelemaan keskeiset vallanpitäjät, muun muassa ylikäskynhaltija Carl Sparren myöntämään hänelle luvan hakea omaisiaan ja ystäviään uuteen kotimaahan. Siitä sai alkunsa juutalaisten maahanmuutto Ruotsiin, olkoonkin että se jäi hyvin vaatimattomaksi.

Juutalaiset saivat luvan harjoittaa uskontoaan ankaran luterilaisessa Ruotsissa, mutta Preussin mallin mukaan maassa laadit-

tiin erityinen säännöstö säätelemään heidän elämäänsä. He saivat rakentaa synagogia ja harjoittaa joitain ammatteja. Rajoitukset olivat hyvin tiukkoja. Se käy ilmi säännöstöön kirjatusta luettelosta, jossa mainitaan, mitkä käsityöt ovat juutalaisille sallittuja:

Juutalainen saa lisäksi elättää itsensä Taide-maalarina, kaiver-tajana, Pitsien nyplääjänä, Timanttien ja muiden jalojen kivien kaivertajana, Optisen lasin hiojana sekä kaikenlaisten Mate-maattisten ja Mekaanisten Instrumenttien valmistajana, Mal-lien ja Kuvioden piirtäjänä, Kirjonnan ja muun taideompelun tekijänä, Maalintekijänä, Kynänvalmistajana, Korkinleikkaajana ja sen kaltaisissa töissä, jotka eivät kuulu Killan alaisuuteen.

Juutalaiset saivat asettua ainoastaan Tukholmaan, Göteborgiin, Norrköpingiin ja myöhemmin myös Karlskronaan. Vain näissä kaupungeissa heillä oli oikeus harjoittaa liiketoimintaa. He eivät saaneet solmia avioliittoa kristittyjen kanssa. Heillä ei liioin ol-lut poliittisia oikeuksia.

Sitä mukaa kuin juutalaisten määrä kasvoi ja monet heistä alkoivat saavuttaa menestystä, he ryhtyivät aiempaa liberaalim-man mielialan vallitessa taivuttelemaan viranomaisia saadakseen lievennyksiä yhä vanhentuneemmalta näyttävään säännöstöön. Tämä johti viimein 30. kesäkuuta 1838 annettuun asetukseen.

Ensimmäisessä pykälässä todettiin, että juutalaiset, jotka oli-vat Ruotsin kansalaisia, »ovat vastedes oikeudellisesti joka suh-teessa samassa asemassa kuin muut Ruotsin alamaiset». Missään ei näkynyt autoritaariselta kuulostavaa käsitettä »reglemente» (säännöstö). Monet rajoitukset pysyivät tosin ennallaan. Juu-talaiset eivät esimerkiksi saaneet ostaa maaseudulta kiinteää omaisuutta ilman kuninkaan lupaa ja heidän tuli vastata oman väestöryhmänsä köyhäinhoidosta, mutta kaiken kaikkiaan hei-dän asemansa näytti paranevan tuntuvasti niin liikkumisen- kuin elinkeinovapauden suhteen.

Asetus julkaistiin 10. elokuuta virallisessa *Statstidningen*-leh-dessä, joka tunnettiin paremmin nimellä *Post- och Inrikes Tidningar* tai vain *Posttidningen*.

* * *

Pinnan alla alkoi pian kyteä. Aluksi oppositiolehdistö ryhtyi vastustamaan sitä, ettei asetusta ollut käsitelty säätyvaltiopäivillä, ja sitten tyytymättömyys levisi kansan syviin riveihin. Etenkin juutalaiset elinkeinonharjoittajat koettiin uhkaksi kristittyjen ruotsalaisten mahdollisuuksille hankkia elantonsa.

Lopulta mitta täyttyi.

Raivo kohdistui suurelta osin henkilöön, joka ei ollut juutalaista syntyperää mutta jonka katsottiin olevan vastuussa emansipaatioasetuksesta: valtiosihteerin Carl David Skogmaniin. Skogman oli esitellyt asian valtioneuvoston istunnossa eli kuninkaalle ja hallitukselle. Kauppakollegion eli elinkeino- ja kauppakäsittelevän viraston virkaa tekevänä puheenjohtajana hän oli myös osallistunut merkittävältä osin asetuksen valmisteluun. Skogmanin Skeppsbronin varrella sijaitsevan asunnon ikkunat rikottiin, *Dagligt Allehandan* mukaan »juutalaisten tasa-arvon nostattaman tyytymättömyyden äänekkäiden ja peittelemättömien osoitusten» säestyksellä.

Kiihtyneen väkijoukon silmätikkuna olivat kuitenkin juutalaiset ryhmänä. Yksi pahimmin kärsineistä juutalaisten omistamista kiinteistöistä oli varsin kuvaavasti Aron Levi Lammin asunto. Lamm oli juutalaisen seurakunnan puheenjohtaja.

Muutaman päivän kuluttua tilanne rauhoittui. Tukholman juutalainen seurakunta tuki järjestyksen ylläpitämistä 3000 rii-kintaalerin summalla. Hallitusta vastustava lehdistö jatkoi kiihottustaan, ja alettiin juoruta, että Ranskasta tuotu kuningas, syntyjään Jean Baptiste Bernadotte, olikin itse asiassa juutalainen.

Yksi aggressiivisimmista lehdistä oli nimeltään *Freja*. 4. syyskuuta *Freja* varoitti, mitä voi seurata »Juutalaisten päästämisestä kaikkialle Valtakuntaan»:

Kokemus on tähän mennessä osoittanut, kuten olemme kuulleet ihmisten kertovan, että Juutalaiset, huolimatta Reglementin asettamista rajoista, ovat olleet *lakien yläpuolella*; ja kuinkahan paljon mahtavampia näistä muukalaisista mahtaakaan nyt maassamme tulla, kun nämä rajoitukset suurimmalta osin poistetaan.

Kuusi päivää myöhemmin, 10. syyskuuta, väkivaltaisuuudet leimahtivat uudelleen. Lammin taloon hyökättiin jälleen, ja vihan

kohteeksi joutui myös Aron Isakin miniä, yksi juutalaisen seurakunnan kunnioitetuimmista jäsenistä. Kun lehdissä kerrottiin nimeltä, keiden ihmisten asunnot olivat joutuneet vahingonteon kohteeksi, levottomuuksien luonne tuli varsin selväksi: Schück, Schneider, Glosemeyer, Scharp, Schön, Nachmanson.

Nyt kuningas ja hallituksen jäsenet alkoivat hermostua. Oliko 30. kesäkuuta annetussa asetuksessa menty liian pitkälle?

Tukholman porvariston vanhin luovutti Kaarle Juhanalle kirjelmän, jossa sääty ilmaisi huolensa siitä, että asetus helpottaisi juutalaisten maahanmuuttoa ja ruotsalaiset elinkeinonharjoittajat »joutuisivat kokonaan syrjäytetyiksi», kun mooseksenuskoiiset hyödyntäisivät »kauppayhteyksiään vieraissa maissa asuviin uskonveljiinsä». Kuningas vastasi hänelle myötämielisesti.

Näkyvin peruutus kesäkuun asetukseen koski kuitenkin juutalaisten asuinpaikkaoikeutta Tukholman, Göteborgin, Norrköpingin ja Karlskronan ulkopuolella. 21. syyskuuta hyväksyttiin täydentävä asetus, joka koski kesäkuun asetuksen soveltamista »tietyissä tapauksissa». Ulkomaalaiset juutalaiset, joilla oli oleskelulupa, saivat asua vain jossakin näistä neljästä kaupungista. Ruotsissa syntyneiden juutalaisten tai niiden, joista oli tullut Ruotsin alamaisia, oli anottava kuninkaalta lupaa, jos he halusivat asettua jonnekin muualle. Asetuksesta julkaistiin tiedonanto *Statstidningen* 25. syyskuuta.

Yhä perustavan tärkeässä teoksessaan *Judarnas historia Sverige*, jonka Albert Bonniers Förlag julkaisi ensimmäisen kerran vuonna 1924, uppsalalainen historioitsija Hugo Valentin totesi:

Niin hallitus, valaakseen öljyä laineille, oli uhrannut yhden kesäkuun asetuksen tärkeimmistä päätöksistä, sen joka koski juutalaisten vapaata asuinpaikkaoikeutta.

Rajoitus pysyi voimassa vuoteen 1854 saakka, ja juutalaisten tasa-arvo toteutui vasta valtiopäivien vuonna 1870 tekemällä päätöksellä. Heidän oikeuksiaan laajennettiin askel askeleelta osana hidasta mutta vääjäämätöntä prosessia, joka eteni samaan aikaan kuin Albert Bonnierin kustannustoiminta kasvoi kasvamistaan.

* * *

Vuoden 1838 antisemitistinen vihanpurkaus oli paha takaisku juutalaisten tasa-arvopyrkimyksille, mutta ei tiedetä, missä määrin levottomuudet suoranaisesti vaikuttivat nuoreen Albertiin. Tuolta ajalta on säilynyt vain vähän kirjeitä, ja niissäkin käsitellään muita asioita. Missään ei näy liioin viittauksia siihen, että Storkyrkobrinkenin kirjakauppa olisi joutunut vahingon-
teon kohteeksi; ehkä sitä pidettiin liian mitättömänä. Albert oli kuitenkin kasvanut suvaitsevaisemmassa ympäristössä Kööpenhaminassa, ja hänestä väkijoukon raivo oli varmasti tuntunut pelottavalta, raa'alta muistutukselta siitä, mihin hänen oli syytä varautua rakentaessaan tulevaisuuttaan uudessa maassa.

Onnekseen hän ei kuitenkaan tiennyt vielä mitään tulevista, häneen itseensä kohdistuvista juutalaisvastaisista hyökkäyksistä – jotka yltivät pahimmilleen August Strindbergin novellikokoelman *Naimakauppoja* nostattaman oikeusjutun aikana ja sen jälkeen Svenska bokförläggareföreningensissä puhjenneessa kiistassa sekä Gustaf Frödingin painovapausjutussa.

Vähitellen kuitenkin ilmeni, että Albert Bonnier oli saapunut Ruotsiin juuri oikealla hetkellä. Kuuluisa kriitikko ja kirjallisuustutkija Karl Warburg, josta tuli sittemmin Albertin hyvä ystävä, kuvaili 1830-lukua hyvin osuvasti:

Jäidenlähdön aika näytti olevan ohi, kevät oli koittanut Ruotsin liberalismille.

* * *

Kun teini-ikäinen Albert Bonnier astui Ruotsin maaperälle vuonna 1835 taskussaan kahdeksan bancokillinkiä, uusi aika teki tuloaan yhdessä Euroopan takapajuisimmista ja köyhimmistä maista, nöyryytetyssä entisessä suurvallassa, joka oli ulkomailla käytyjen onnettomien sotien ja kotimaan huonon hallinnon vuoksi menettänyt sekä maa-alueitaan että arvovaltaansa.

Epäsuotuisista lähtökohdista huolimatta on hämmästyttävää, kuinka monet Albertin myöhemmän menestystarinan perustekijöistä palautuvat näihin kurjiin vuosiin ja kuinka ne muokkasivat hänen elämänsä ja toimintaansa.

Maailmalla tapahtui valtavia mullistuksia. Puolalaiset nousivat vastustamaan venäläisiä ja italialaiset itävaltalaisia, ja Britannian

imperiumi luopui orjuudesta. Ruotsissa ei päällisin puolin tapah-
tunut yhtään mitään.

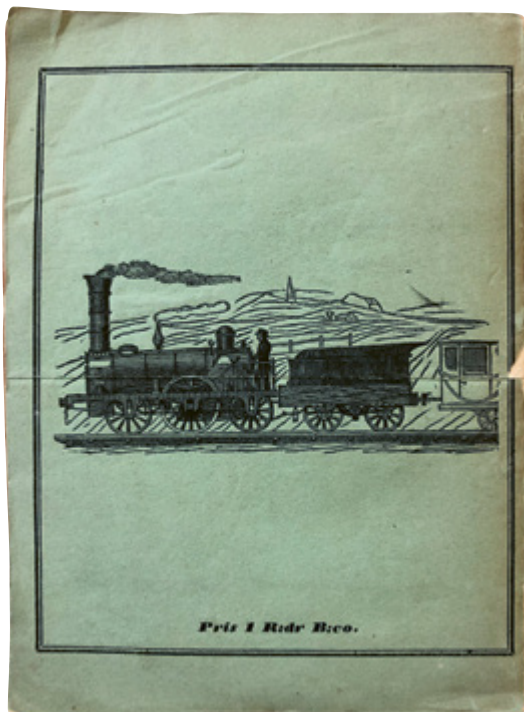
Aikakauden suuri poliittinen kysymys, kansanedustuslaitok-
sen uudistus, jonka tarkoitus oli syrjäyttää keskiaikaiset sääty-
valtiopäivät aatelis-, pappis-, porvaris- ja talonpoikaissäätyineen,
polki paikallaan huolimatta suurista toiveista, jotka olivat herän-
neet, kun Kustaa IV Aadolf oli syrjäytetty valtaistuimelta vuonna
1809, kustavilainen itsevaltius oli päättynyt ja maa oli saanut
uuden hallitusmuodon. Isosta-Britanniasta alkanut teollistumi-
nen ei ollut vielä edennyt pääosin maatalousvaltaiseen Ruotsiin,
joka noudatti rajoituksiin perustuvaa merkantilistista kauppapoliittikkaa. Suhteessaan ympäröivään maailmaan Ruotsi oli avoin
enemmänkin tartuntataudeille kuin tavaroiden vaihdolle; vuoden
1834 koleraepidemia vaati noin 13 000 ihmisen hengen. Puhuttiin
»vaisuista» ajoista.

Opposition edustajat Carl Henrik Anckarsvärd ja Gabriel
Richert kiteyttivät yleisen apatian valtiopäiväkysymystä käsit-
televässä pamfletissaan:

Hitaus, kustannukset, voimien hiipuminen ja veltostuminen
ovat meille tuttua: merkittävää parannusta laeissa, yleisessä ta-
loudenpidossa, maan sisäisessä tilassa ja hyvinvoinnissa emme
sen sijaan havaitse: kaikki jää epämääräisesti puolitiehen, ellei
pahempaa; ja vuosia kestäneiden taisteluiden jälkeen vaivutaan
samaa ponnettomuuteen ja turtumukseen kuin ennenkin.

Pinnan alla oli kuitenkin meneillään prosesseja, jotka pian mul-
listivat koko ruotsalaisen elämänmuodon ja loivat erinomaiset
edellytykset aikaansa seuraavalle kustantamolle.

Höyryvoiman läpimurto alkoi helpottaa merikuljetuksia. Ras-
kaiden kirjalähetysten kuljettaminen eri puolille maata sujui nyt
huomattavasti nopeammin; aiemmin saattoi kestää kuukausia
ennen kuin paketti saapui hevosvaunuilla Lundista tai Malmöstä
Tukholmaan. Höyrylaivat toimivat kuitenkin luotettavasti vain
vuoden lämpiminä kuukausina. Kun meri oli jäässä, oli yhä tur-
vauttava hevoskyytiin. Silläkin alalla toiminta tehostui, kun
käyttöön otettiin valtion tukema postivaunujärjestelmä, aluksi
Ystadin ja Tukholman sekä Göteborgin ja pääkaupungin välille.
Varsinainen mullistus sai kuitenkin alkunsa rautateiden raken-

tamisesta, joka käynnistyi toden teolla 1860-luvulla, juuri kun Albert Bonnierin kustantamo laajeni voimakkaasti; vuonna 1856 Albert oli ostanut oman kirjapainon.

Lieneekin tuskin yllättävää, että Ruotsin rautatiehanketta suositeltiin jo lämpimästi vuoden 1846 *Sveassa*, kirjallisessa »kansankalenterissa», jota Albert Bonnier oli ryhtynyt julkaisemaan pari vuotta aiemmin ja jota hän toimitti kuolemaansa saakka vuoteen 1900. Hän käytti kalenteria testinäyttämönä ja rekrytointiväljänä kirjallisille lahjakkuuksille aina August Blanchesta ja August Strindbergistä Gustaf Frödingiin ja Selma Lagerlöfiin:

On epäilty, onko Ruotsiin tarpeellista tai mahdollista rakentaa rautateitä. Sellaisten teiden tarve näyttäisi kuitenkin olevan mitä ilmeisin maassa, joka on näin harvaan asuttu kuin omamme ja jossa etäisyydet ovat niin pitkiä, että eri maakuntien olisi hyvinkin tarpeen lähentyä toinen toisiaan.

Rautatieverkon laajentuessa matkustaminen Ruotsissa lisääntyi. Albertin kykyä hyödyntää ajan mullistuksia ja innovaatioita

Albert Bonnierin kirjallisessa kansankalenteri *Sveassa* vaadittiin jo varhain rautateiden rakentamista Ruotsiin.

Itse asiassa en ole koskaan kuulunut mihinkään puolueeseen, en edes omaani, jos sellainen olisi ollut. Mutta jos joku kokee erityisen tärkeäksi moittia minua luopioksi. Olkoon! Olen siinä tapauksessa luopunut itse itsestäni; mikä ei sekään ole pahitteeksi.

Geijer tarkoitti vapautumista persoonallisuutta tukahduttaneesta normien ja sovinnastapojen tarpeesta samalla kun hän näki useimpia aikalaisiaan selvemmin, kuinka maahan syntynyt uusi ja pitkällä aikavälillä suuntaa antava yhteiskuntaluokka alkoi nostaa päätään vaatimalla vapautta ja kehitysmahdollisuuksia. Ja tämä luokka, keskiluokka, luki. Ruotsin porvariskodeissa tuli yhä suosittumaksi iltahuviksi kokoontua lampun äärelle kuuntelemaan, kun kirjaa luettiin ääneen.

Lukutaito oli levinnyt Ruotsissa verraten laajalle, mistä oli kiittäminen pappien kotikuulusteluja Martti Lutherin Pienen katekismuksen sisällöstä. Vuoden 1842 kansakouluasetus paransi lukemisen edellytyksiä entisestään, olkoonkin että kouluverkon laajennus vei aikansa. Albert Bonnierin toiminnalle tärkeintä oli kuitenkin se, että lukevan keskiluokan synty sattui samaan aikaan, kun maailmalla löi läpi uusi kirjallisuuden lajityyppi, joka määrittä hänen kustantamoaan enemmän kuin mikään muu: romaani.

Kirjalliset vaikutteet tulivat maahan ulkoa päin, ennen kaikkea Isosta-Britanniasta ja Ranskasta, ja suosituilta kirjailijoilta, kuten Walter Scottilta, Edward Bulwer-Lyttonilta, Eugène Suelta ja hieman myöhemmin Alexandre Dumas'ltä ja Charles Dickensiltä. Romaaneja käännettiin julkaistavaksi usein ennalta tilattavissa vihkoissa huokeaan hintaan. Tälläkin alalla uranuurtajana toimi Lars Johan Hierta, joka perusti vuonna 1833 sarjan *Läse-Bibliothek af den nyaste utländska litteraturen*. Sittemmin Albert Bonnier seurasi trendiä omalla *Europeiska följetongen* -sarjallaan.

Myös ruotsalaisessa kaunokirjallisuudessa tapahtui. Carl Jonas Love Almqvistin *Törnrosens bok* -sarjan ensimmäinen osa julkaistiin vuonna 1832, ja aivan vuosikymmenen lopulla ilmestyi hänen avioliittokriittinen romaaninsa *Se käy laatuun*, jonka viesti sukupuolten tasa-arvosta herätti suunnatonta närkästystä.

Patriarkaalisen sorron aikaan, jolloin naisilta puuttuivat perusoikeudetkin kokonaan, menestyksekkäin kirjailija oli kuitenkin nainen, Emilie Flygare-Carlén, joka kuvasi Bohusläänin saaristoa

muun muassa läpimurtoteoksessaan *Obdakesaaren ruusu* vuodelta 1842 ja neljä vuotta myöhemmin ilmestyneessä romaanissaan *Enslingen på Johanniskäret*.

Vuonna 1858 tehty päätös, jolla naimattomat naiset saattoivat tulla täysivaltaisiksi, oli ensimmäinen pieni ja hapuileva askel kohti täysien kansalaisoikeuksien myöntämistä myös maan väestön alistetulle puoliskolle. Tätä prosessia edisti toinen naiskirjailija, Fredrika Bremer. Hänen kustantajansa oli Adolf Bonnier, Albertin isovelji ja edelläkävijä.

* * *

Albert Bonnier saapui siis Ruotsiin juuri samaan aikaan kun muutoksen tuulet alkoivat puhaltaa tässä Euroopan syrjäisessä pohjoiskolkassa sijaitsevassa rutiköyhässä maassa: se koski niin tekniikkaa ja politiikkaa kuin sosiaalisia ja taloudellisiakin kysymyksiä – kirjallisuutta unohtamatta.

Kehityksen kärjessä kulki Tukholma, kaupunki, josta oli tullut hänen uusi kotinsa.

Juuri dramaattisena vuonna 1838 käynnistyi rakennushanke, joka avasi Bonnierin veljeksille aivan uusia mahdollisuuksia.

Norrbro eli siltayhteys Gamla stanista Helgeandsholmenin kautta Norrmalmille avattiin liikenteelle vuonna 1807 kaksikymmentä vuotta kestäneiden rakennustöiden jälkeen; sillan peruskiven oli laskenut Kustaa III vuonna 1787. Se oli komea rakennelma, 190 pitkä ja 19 metriä leveä ja Tukholman ainoa silta, jolla oli jalkakäytävät ja mukulakivipäällyste. Jalankulkijoille mukavasta sillasta tuli suosittu kävelyreitti, ja ajan mittaan virisi ajatus rakentaa sillalle niin sanottu basaari, jollaista nykyään olisi kutsuttu lähinnä kauppakeskukseksi. Ajatus myös toteutettiin.

Sillan vasemmalle puolelle pystytettiin pitkänomainen rakennus, jossa oli myymälöitä ja ravintoloita. Norrbrobasaren, josta käytettiin toisinaan nimitystä Bazaren, avattiin vuonna 1839. Siitä tuli heti menestys. Täällä näyttäytyivät muodikkaimmat tukholmalaiset, ja sillalla keikaroivia vakiokävijöitä alettiin kutsua »Norrbron leijoniksi».

Basaarin jatkeeksi sekä sillan etelä- että pohjoispäähän rakennettiin isompia liiketiloja, niin sanottuja paviljonkeja. Adolf Bonnier, Bonnierin veljeksistä vanhin ja edelleen heidän johto-

hahmonsia, tajusi heti, että muutto Storkyrkobrinkenin ahtaista tiloista avoimeen ja helposti saavutettavaan Norrbrobasareeniin loisi uusia mahdollisuuksia myydä kirjoja, koska Norrmalmista oli kaikesta päätellen tulossa kaupungin uusi kaupallinen keskus. Adolf onnistui hankkimaan vuokrasopimuksen eteläisestä paviljongista, ja lokakuussa 1839 avattiin »Bonniers bokhandel, Bazaren, Norrebro», jota August Strindberg kuvasi runokokoelmassaan *Sömnängarnätter på vakna dagar* vuodelta 1884.

Strindberg, joka tuolloin eli enemmän tai vähemmän vapaaehtoisessa maanpaossa, oli kävellyt Pariisissa lihakaupan ohi ja ilmeisesti joutunut nostalgian valtaan siitäkkin huolimatta, ettei hänen suhteensa nimeen Bonnier ollut täysin ongelmaton:

Nyt muistan loistavat valot
mä Norrbron basaareiden
kun naiset ja lapset niitä
katseli ihastellen.

On kirjanen ikkunassa
ei suuri, kalliskaan.
Kuin rinnasta viety sydän
se riippuu koukussaan.

Kertomus Albert Bonnierista voi nyt alkaa, vuodesta, josta olisi voinut tulla katastrofi hänelle, hänen omaisilleen ja uskonveljilleen mutta josta tulikin lähtölaukaus menestystarinalle, josta hän ei olisi osannut haaveilla hurjimmissa kuvitelmissaankaan silloin, kun Gamla stanin mukulakivikadut peittyivät lasinsirpaleisiin muutaman järjestyttävän loppukesän yön aikana vuonna 1838.

»Valitsin teidät, koska olitte pelottomin.»

– AUGUST STRINDBERG

Vuonna 1835 juutalaisen kirjakauppiaan 15-vuotias poika Albert Bonnier saapui Kööpenhaminasta Tukholmaan. Jo kaksi vuotta myöhemmin hän kustansi ensimmäisen kirjansa. Siitä alkaa Bonnierin määrätietoinen mutta vastoinkäymisten koettelema matka kustannusmaailman huipulle ja yhdeksi ruotsalaisen kaunokirjallisuuden merkittävimmistä kustantajista.

Vaikka Albert Bonnier kohtasi julmaa antisemitismiä jopa omilta kirjailijoiltaan, hän ei katkeroitunut. Kustantaja seiso i August Strindbergin ja muiden kirjailijoiden rinnalla aina oikeudessa saakka. Loppuun asti hän puolusti kirjailijoiden vapautta olla eri mieltä. *Albert Bonnier ja hänen aikansa* on kiehtova tarina Ruotsin ensimmäisestä modernista kustantajasta ja kustantamosta, jota ohjaa edelleen Albert Bonnierin journalistinen periaate: julkaise, älä tuomitse.

Per T. Ohlsson (s.1958) on moninkertaisesti palkittu toimittaja ja tietokirjailija. Hän on kirjoittanut aikaisemmin muun muassa Herbert Felixin elämäkerran *Konservkungen*. Ohlsson nimitettiin vuonna 2017 Lundin yliopiston kunniaohjoriksi.

PÄÄLLYS © NINA ULMAJA

PÄÄLLYKSEN KUVA: BONNIERS ARKIV

www.wsoy.fi

99.1

ISBN 978-951-0-47566-9